

BELEDİYE VE BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ KURULUŞ KRİTERLERİ*

*Yrd.Doç.Dr. Yasin SEZER***

*Yrd.Doç.Dr. S. Evinç TORLAK****

GİRİŞ

Batılı örneklerin aksine, Türkiye'de belediye sayısında sürekli bir artış söz konusudur. Bu artışın başlıca sebebi; 1930 yılında çıkarılan Belediye Kanununun belediye kurulması için öngörölmüş olduğu 2000 sınırının hızlı nüfus artışı karşısında yetersiz kalmasıdır. Yeni kurulan belediyelerle birlikte belediyelerin ortalama nüfus büyüklüğü de düşmektedir. 2000 yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre (il ve ilçe merkez belediyeleri hariç) 340 belediye, kurulma sınırı olan 2000 nüfusun altına düşmüştür. 2000-5000 arasında nüfusa sahip belediye sayısı 1640 olup, toplam belediye sayısının % 51'ini oluşturmaktadır. Bu rakamlar 5.000-10.000 arası nüfusa sahip belediye grubu için 558 ve oranı % 18'dir. Belediyelerin yaklaşık % 62'sinin nüfusu 5000'in, % 80'inin nüfusu 10.000'in altındadır. 10.000 nüfusun altındaki 2554 belediye 9,5 milyon civarında nüfusa hizmet sunarken geriye kalan 645 belediye (büyükşehirler hariç) yaklaşık 44 milyon nüfusa hizmet vermektedir. Ortalama belediye büyüklüğünün yaklaşık 16.700 nüfusu kapsadığı ülkemizde 50.000 nüfusun altındaki belediyeler için ortalama nüfus büyüklüğü 3.000 civarındadır¹.

Hızlı nüfus artışı, sanayileşme, ulaşım, çevre sorunları ve teknolojiye meydana gelen gelişmeler, kamu hizmetlerinin kapsamını ve ölçek boyutlarını büyötmüştür. Ortaya çıkan sorunlar her geçen gün ağırlaşmakta ve çözümlenmesi de o oranda zorlaşmaktadır. Sorunların başında bu alanlardaki yöne-

* Bu çalışma, Yasin Sezer-S.Evinç Torlak, "Belediye ve Büyükşehir Belediyesi Kuruluş Kriterleri ve Denizli Büyükşehir Yasa Tasarısı", *2005 Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, tebliğinin kısaltılmış ve güncellenmiş halidir.

** Pamukkale Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyesi

*** Pamukkale Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyesi

¹ *Belediye Kanunu Genel Gereke*, 2004, s.2, (www.belgenet.com:24.5.2005).

tim yetersizliği gelmektedir. Anakent alanı içinde kurulan ve koordinasyon içinde olmayan çok sayıda mahallî idarenin teşkilât yapısı, hizmet üretme kapasitesi ve yetersiz malî kaynaklar sorunların çözümünü imkânsız hale getirmektedir. Yönetimde etkinlik ve verimliliği ortadan kaldırmaktadır. Anakent düzeyinde yürütülmesi gereken hizmetlerin yapılmasında çok sayıda birimin yetkili olması nedeniyle planlama ve koordinasyon ile ölçek etkinliği ortadan kalkmakta, kaynak israfına yol açılmaktadır²”.

Kamu yönetimi reformu çerçevesinde, belediyelerinin yeniden yapılandırılması, idarenin daha demokratik, katılımcı ve saydam hale getirilmesi amacıyla, 03.07.2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu düzenlenerek, 1580 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. 5393 sayılı Kanunla, belediyelerin kurulması, görev ve yetkileri, belediyenin organları ve idari teşkilatı, belediye yönetimine ilişkin ilke ve esaslar, merkezi idare ile belediyeler arasındaki ilişkiler yeniden düzenlenmiştir. Reformlar çerçevesinde, 10.07.2004 tarih ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile Türkiye’de büyükşehir belediyelerinin kuruluş, görev ve yetkileri yeniden düzenlenmiştir. Bu çalışmada, yapılan yeni düzenlemeler çerçevesinde, belediye ve büyükşehir kuruluş şartları ele alınacaktır. Yapılan düzenlemelerin ülkemizdeki belediye ve büyükşehir yapılanmasındaki mevcut sorunları ne ölçüde giderebildiği/ gidemediği tartışılmaya çalışılacaktır.

I. BELEDİYE KURULUŞ KRİTERLERİ

1580 sayılı Kanun, bir köy ya da meskun alanda belediye kurulabilmesi için merkez kabul edilecek yere âzami 500 metre uzaklıkta bulunan yerleşim birimlerinin toplam nüfusunun 2000 olmasını yeterli görmüştür.

“Osmanlı İmparatorluğundan devralınanlarla birlikte 1923’de 436 olan belediye sayısı, bugün 3215’e yükselmiş bulunmaktadır. Bunlardan 16’sı büyükşehir, 65’i il merkez belediyesidir. Yüksek nüfus artışı, iç göç ve kalkınma çabaları Türkiye’yi hızlı ve sağlıklı bir kentleşme olgusu ile karşı karşıya bırakmıştır. Belediye sınırları içinde yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı 1950’de % 27,5 iken 2000 yılında % 78,73’e yükselmiştir. Belediye sınırları dışında yaşayan nüfusun oransal düşüşü devam etmektedir”³.

1930 yılında çıkarılan Belediye Kanununda belediye kurulması için nüfusun 2000 olarak belirlenmesi, ülkemizde yaşanan hızlı nüfus artışı karşısında yetersiz kalmış ve belediye sayıları sürekli artmıştır. Yeni kurulan

² *Büyükşehir Belediyesi Kanunu Genel Gerekeçe*, 2004, s.1, (www.belgenet.com:24.5.2005)

³ *Belediye Kanunu Genel Gerekeçe*, s.3.

belediyelerle birlikte belediyelerin ortalama nüfus büyüklüğü de düşmektedir.

A. Ölçek sorunu

Özellikle küçük belediyeler göz önüne alındığında –diğer ülkelerde olduğu gibi- Türk Kamu Yönetiminde belediyeler konusunda ciddi bir ölçek sorununu ortaya çıkarmaktadır⁴. Bu sorun, küçük belediyelerde kaynakların etkin ve yerinde kullanılmasını engellemektedir⁵. Anayasada ifade edildiği biçimde, mahalli müşterek ihtiyaçların⁶ görülmesi amacıyla kurulan belediyeler, gelirlerinin önemli bir bölümünü personel harcamalarına tahsis etmekte, en temel belediye hizmetlerine bile kaynak ayıramamaktadırlar. Ölçek sorunu, küçük belediyelerin yanında nüfus yığılmalarının yaşandığı büyük kentlerde de ciddi yönetsel sorunlar doğurmaktadır. Düzensiz ve çarpık kentleşmenin getirdiği mekansal sorunların yanı sıra, halkın belediyelerden beklediği kamu hizmetlerinin beklendiği düzeyde karşılanamaması, kamu hizmetlerinin sunumunda koordinasyonun sağlanamaması ve ayrıca kentin demografik yapısındaki sürekli değişimden dolayı meydana gelen güvenlik sorunları, ölçek sorunuyla yakından ilintilidir.

Bazı belediyelerin nüfusu belediye olma kriterlerinin çok üstüne çıkmıştır. Yeni düzenlemelerle büyükşehir belediyesi olma kriterleri oldukça yükseltildiği için bu belediyeler büyükşehir belediyesi de olamamaktadır. Türkiye’de belediyelere ilişkin ölçek sorununun ortaya koyması açısından Denizli önemli bir örnektir. Denizli Belediyesi, merkez ilçede bulunan 22 belde belediyesi ve merkez ilçe içinde yer almamasına rağmen Denizli il merkezinin hemen sınırlarında bulunan ve giderek il merkezi ile fiziksel bütünleşmeye doğru giden bazı belediyelerle (örneğin Kocabaş Belediyesi) iç içe girmiş durumdadır. Özellikle, il merkezindeki 22 belediye ile Denizli Belediyesi

4 A.Kadir Topal, “Optimal Yerel Yönetim Büyüklüğüne Kuramsal Yaklaşım”, *Yerel Yönetimler Üzerine Yazılar*, (Ed: Hüseyin Özgür-Muhammet Kösecik), Nobel Yayınları, Ankara, 2005, s.449.

5 Ahmet Ulusoy- Tekin Akdemir, *Mahalli İdareler*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2001, s.146.; Şeref Gözübüyük-Turgut Tan, *İdare Hukuku*, C.I, Turhan Kitabevi, Ankara, 1998, s.220.

6 “Mahalli müşterek ihtiyaç kavramı da herhangi bir yerel yönetim biriminin sınırları içinde yaşayan kişi, aile, zümre ya da sınıfın özel çıkarlarını değil, aynı yörede birlikte yaşamaktan doğan, eylemli durumların yarattığı, yoğunlaştırdığı ve güncelleştirdiği, özünde yerel ve kamusal hizmet karakterinin ağır bastığı ortak ihtiyaç ve beklentiler” Anayasa Mahkemesi, 26.06.2002, E.2001/377, K.2002/59, *Resmi Gazete*, 09.11.2002, S.24941.

sokak ve caddeler itibariyle tamamen biri birinin “mütemmim cüz’ü” halini almıştır⁷.

3030 sayılı (önceki) Büyükşehir Belediyesi Kanunu yürürlükte olduğu dönemde, büyükşehir belediyesi olabilmek için Denizli Belediyesi bölünerek il merkezinde birden çok belediye kurulmuştur. Bu belediyelerin sayısı 22’ye ulaşmıştır. Ancak, yeterli siyasi destek alınmadığı için Denizli’nin büyükşehir belediyesi olması gerçekleştirilememiştir. İleride görüleceği üzere, 5216 sayılı (yeni) Büyükşehir Belediye Kanununda büyükşehir olma kriterlerinin ağırlaştırılması üzerine (nüfus kriterinin 750.000’e çıkması), Denizli’nin büyükşehir olması ihtimali neredeyse imkansız hale gelmiştir. Ancak, genelde Türkiye’de, özelde Denizli’de belediyelere ilişkin ölçek sorunu çözüm beklemektedir.

B. İl ve İlçe Belediyesi Sorunu

Diğer taraftan, Kanunda il ve ilçe merkezlerinde nüfus büyüklüklerine bakılmaksızın belediye kurulması öngörülmüştür. 5442 sayılı İl İdaresi Kanununa göre, il ve ilçelerin kurulmasında ülkenin coğrafya durumu, ekonomik şartlara ve kamu hizmetinin gerekleri dikkate alınmak durumdadır. Dolayısıyla bu şartları haiz olan yerleşim birimlerinde belediye de kurulacaktır. Ancak uygulamada, birçok il ve ilçenin kurulmasında belirtilen şartlardan ziyade siyasi kaygıların etkili olduğunu görüyoruz⁸. 2000 nüfus sayımına göre, 850 ilçenin 172’i yeni Belediye Kanununa göre belediye kurulma sınırı olan 5000 nüfusun altındadır⁹. Görüldüğü üzere, ölçek sorunu ilçe belediyeleri için de geçerliliğini korumaktadır. Hatta bunlar arasında nüfusu 1000’in altına düşen yerler vardır¹⁰.

5393 sayılı (yeni) Belediye Kanunu, belediyelerin kuruluş usul ve esaslarını yeniden düzenlemiştir. Buna göre, il ve ilçe merkezlerinin dışında, belediye kurulabilmesi için en az 5000 nüfusa sahip olmak ve en yakın yerleşim birimine 5000 metreden daha yakın olmamak gerekir. Kanun Koyucu, belediye kurulmasında uygulanan nüfus şartını 2000’den 5000’e çıkararak, kü-

⁷ Denizli’deki bu çarpıklığı önlemek ve bir anlamda da kanun koyucunun büyükşehir belediyeleri için öngördüğü şartları aşabilmek için, 21.12.2003 tarih ve 5026 sayılı Bazı Belediye ve Köylerin Denizli Belediyesine Katılmasına İlişkin Kanun TBMM tarafından kabul edilmiştir. Fakat Cumhurbaşkanının veto etmesi nedeniyle kanunlaşmamıştır.

⁸ Yasin Sezer, “Merkezi Yönetimin İl ve Bölge Ölçeğinde Örgütlenmesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, Afyon, 1999, s.203.

⁹ Devlet İstatistik Enstitüsü, *2000 Genel Nüfus Sayımı*, (www.die.gov.tr:19.09.2005).

¹⁰ Hüseyin özgür, “Türkiye’de Küçük Belediyelerin Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Yerel Yönetimler*, Alfa Yayınları, Ankara, 2002, s.285.

çük belediyelerde karşılaşılan kaynak israfı başta olmak üzere bir çok sorunu aşmak istemiştir. Kanun, yeni kurulacak belediyenin diğer bir yerleşim birimine 5000 metreden daha yakın olamayacağını hükme bağlayarak (m.4), Denizli’de olduğu gibi, iç içe girmiş, hatta cadde ve sokaklarının bile bir birine eklendiği belediyelerin kurulmasını son vermiştir. Ayrıca, içme ve kullanma suyu havzaları ile sit ve diğer koruma alanlarında belediye kurulması yasaklanmıştır. Böylece, bu alanların daha etkin bir şekilde kullanılması amaçlanmıştır.

C. Katılma ve Birleşme

1580 sayılı önceki Belediye Kanununda, köylerin veya muhtelif köy kısımlarının birleşerek belediye kurulabilmesi için, meskun sahalalarının, merkez kabul edilecek yerleşim yerinin meskun sahasına azami 500 metre mesafede bulunması ve toplam nüfusun 2000 olması öngörülmüştür. 5393 sayılı Kanun bu mesafeyi 5000 metreye ve nüfusu da 5000’e çıkarmıştır.

Kanunda bir belde veya köyün tamamının ya da bazı kısımlarının komşu bir belde ile birleşme ve katılma usul ve esasları basitleştirilerek yeniden düzenlenmiştir. Buna göre;

“Bir belde veya köyün veya bunların bazı kısımlarının meskûn sahasının, komşu bir beldenin meskûn sahası ile birleşmesi halinde, iltihak olunacak belde sakinlerinin oylarına başvurulmaksızın, katılmak isteyen köy veya belde veya bunların kısımlarında yapılan oy verme sonucuna ait evrak, valilikçe iltihak olunacak belediyeye gönderilir. Belediye meclisi evrakın gelişinden itibaren otuz gün içerisinde istek hakkındaki kararını verir. Belediye meclisinin kabulüyle katılım gerçekleşir. Katılma talebinin belediye meclisi tarafından reddi durumunda, kararın tebliğinden itibaren onbeş gün içinde istek sahiplerinin itirazı üzerine, valinin görüşüyle birlikte dosya, İçişleri Bakanlığı tarafından görüşü alınmak üzere Danıştay’a gönderilir. Danıştay’ın görüşü üzerine 4 üncü maddedeki usule göre işlem tamamlanır. Belde, köy veya bunların bazı kısımlarının meskûn sahalaları arasında 5.000 metre ve altında mesafe bulunması, birleşmiş sayılmalarına yeterlidir. Bir beldenin bazı kısımlarının komşu bir beldeye katılmasında, belde nüfusunun 5.000’den aşağı düşmemesi şarttır. Bu madde uyarınca gerçekleşen katılmalarda, iltihak olunan belde ile bazı kısımları veya tümü iltihak olan köy veya belde arasında; taşınır ve taşınmaz mal, hak, alacak ve borçların devri ve paylaşımı, aralarında düzenlenecek protokolle belirlenir”(m.8).

D. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartının 5. maddesinde, yerel yönetim sınırlarının korunması, yapılacak değişikliklerin “mevzuatın elverdiği

tarafından yapılacaktır. Bu belediyenin taşınır ve taşınmaz malları ile hak, alacak ve borçları ilgili köy tüzel kişiliğine intikal eder. İntikal eden borçların karşılanamayan kısımları il özel idaresi tarafından üstlenilir ve vali tarafından İller Bankasına bildirilir. İller Bankası bu miktarı, takip eden ayın genel bütçe vergi gelirleri tahsilat toplamının belediyelere ayrılan kısmından keserek ilgili il özel idaresi hesabına aktarır”(m.11). Görüldüğü üzere, kanunda sadece 2000'nin altında kalan belediyelerin tüzel kişiliğinin sona ermesi öngörülmüş ki, 340 belediye bu kategoriye girmektedir. Ancak, yukarıda da belirtildiği üzere, 2000 genel nüfus sayımına göre, 1640 belediyenin nüfusu 2000-5000 arasındadır. Bu oran toplam belediye sayısının yaklaşık %51'ni oluşturmaktadır. Diğer bir ifade ile, kanunun asıl düzenleniş gerekçelerinden biri olan belediye kuruluş ölçeğinin yükseltilmesi sorunu devam etmektedir.

Kanunda, belediye olma kriterlerini haiz olmayan belediyelerin köye dönüştürülmesi için geçiş dönemi öngörülmüştür. Buna göre, nüfusu 2000'nin altında kalan belediyelerin köye dönüştürme işlemi, kanunun birleşme ya da katılma hükümlerinden yararlanmak isteyen belediyeler için 31.12.2006 tarihine kadar uygulanmayacaktır. İlgili belediyeler belirtilen tarihe kadar, kendi aralarında birleşemez ya da katılım sağlayamaz ise, köye dönüştürüleceklerdir (Geçici m.3).

II. BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ KURULUŞ KRİTERLERİ

Ülkemizin, Fransız idare sisteminin örnek alınması suretiyle oluşturulan merkezîyetçi yapısı, hızlı, düzensiz ve plansız kentleşme sorununu çözememiş; büyüyen kentleri mali, idari ve siyasal açıdan güçsüz olan belediyeler yönetememiştir. Yeni bir yönetim modeli arayışları başlamıştır¹².

1961 Anayasasının yerel yönetimlerin “il özel idareleri, belediye ve köyler” şeklinde kurulabileceğini öngörmesi nedeniyle (m.116), 1960-1980 arası dönemde birden fazla yerel yönetimi bünyesinde barındıran metropolitan yönetimleri kurulamamıştır. 1982 Anayasası, 1961 Anayasasının bu eksikliğini gidermek amacıyla, il özel idareleri, belediyeler ve köylerin yanında, Kanunla “büyük yerleşim yerleri için özel yönetim biçimleri getirilebileceğini” öngörmüştür (m.127). Anayasanın yasama organına verdiği bu yetkiye dayanarak, 1984 yılında 3030 sayılı “*Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi*

¹² Türkiye’de büyükşehir belediyelerinin tarihsel gelişimi için bkz: S.Evinç Torlak-Yasin Sezer, “Büyükşehir Belediye Reformu Üzerine bir Değerlendirme”, *Yerel Yönetimler Üzerine Yazılar*, (Ed: Hüseyin Özgür-Muhammet Kösecik), Nobel Yayınları, Ankara, 2005, s.90.

Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun” çıkarılmış, böylece büyük şehirlerde iki kademeli metropolitan yönetim modeli hukuken kurulmuştur. 3030 sayılı Kanun ile coğrafi, demografik ve ekonomik farklılıklar dikkate alınmadan, büyük şehirlerin tümü aynı düzenlemeye tabii kılınmıştır¹³.

2972 sayılı *Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun*’un 4. maddesinde, belediye sınırları içinde birden çok ilçe bulunan illerde, büyükşehir belediye meclisi; ilçelerde, ilçe belediye meclisi oluşturulmasını, büyükşehir ve ilçe belediyeleri için ayrı belediye başkanları seçilmesi öngörülmüştür. 25.03.1984’te yapılan yerel yönetimler seçimi ile Ankara, İstanbul ve İzmir Büyükşehir Belediyeleri kurulmuş, daha sonra çıkarılan değişik kanun ve kanun hükmünde kararnamelerle, büyükşehir belediye sayısı 16’ya ulaşmıştır.

1984 yılında 3030 sayılı Kanunla Türkiye’de büyükşehir belediyeleri kurularak, bu sorunlar giderilmeye çalışılmıştır. Ancak 20 yıllık uygulamada döneminde, giderek artan sorunlar karşısında, büyükşehir belediye sistemindeki sorunlarının giderilmesi ve bu idarelerin etkin, saydam, hesap verebilir ve katılımcı bir yapıya kavuşturulması amacıyla, 10.07.2004 tarih ve 5216 sayılı *Büyükşehir Belediyesi Kanunu* düzenlenerek 3030 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Kanunla büyükşehir belediyelerinin kurulabilme şartları yeniden düzenlenmiştir.

A. Büyükşehir Belediyelerinin Kuruluşunda Yeni Kriterler

3030 sayılı Kanunla büyükşehirlerde iki kademeli bir yerel yönetim sistemi kurulmuştur¹⁴. Alt düzeyde büyükşehir içindeki ilçe/ilk kademe ile merkez ilçede kurulan alt kademe belediyeleri, üst kademe ise, büyük şehri kapsayan bir büyükşehir belediyesi bulunmaktadır.

3030 sayılı Kanununun ilk şeklinde, sınırları içinde birden çok ilçe bulunan kentlerde “büyükşehir belediyesi” kurulabileceği öngörülmüştür. 1984’de sadece üç il bu koşullu sağlamaktadır. İki kademeli yönetim yapısı, önce bu kentlerde oluşturulmuş¹⁵, büyük şehrin adını taşıyan büyükşehir belediyesi ve ilçelerin adını taşıyan ilçe belediyeleri kurulmuş, sonra Adana, Bursa,

¹³ S.Evinç Torlak, “Üç Siyaset, Üç Başkan ve Bir Kent”, (yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2000, s.213.

¹⁴ Yüksel Demirkaya-Recep Bozlağan, “Londra Anakent Belediye Sistemi İle Türk Anakent Belediye Sisteminin Karşılaştırılması”, *Yerel Yönetimler Üzerine Yazılar*, (Ed: Hüseyin Özgür-Muhammet Kösecik), Nobel Yayınları, Ankara, 2005, s.471.

¹⁵ Firuz Demir Yaşamış, “Büyük Şehir Sorunsalı”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.28, S.1, 1995, s.95.

Konya, Gaziantep, Kayseri, Samsun, Diyarbakır, Erzurum, İzmit, Eskişehir, Mersin ve Antalya kentlerinde de uygulanmıştır¹⁶. Alt kademenin, ilçe gibi yerel yönetimle ilgisi olmayan bir kavrama dayandırılması, büyükşehir belediyelerinin kuruluşunda sorun yaratmıştır. Büyükşehir belediyesi kurulabilmesi için, kanunda ilçe kriterinin dışında bir ölçüt öngörülmemiştir. Ankara, İstanbul ve İzmir kurulurken, bu illerde birden fazla ilçe ve ilçelerde belediye şubesi olduğu için sorun yaşanmamıştır. Bu dönemde, sırf büyükşehir belediyesi kurabilmek için, illerde gereksiz yere, yüklü maliyetlerle ilçeler kurulmuştur. Çok büyük ilçe belediyelerini yönetilebilir duruma getirmek için, bölerek kaymakamlıklar oluşturulmuştur¹⁷.

Daha sonra çıkarılan 504 sayılı KHK ile, ilçe ölçütü bırakılmış, “ilk kademe belediyesi” adı altında, herhangi bir ölçütü ve özelliği olmayan yeni bir belediye türü yaratılmıştır. Böylece, büyükşehir belediyesi olabilme süreci, nesnel ölçütlerden uzaklaşmış, hükümetin takdiri ve parlamentonun kararına bırakılmıştır¹⁸. Bu dönemde, birçok şehir, büyükşehir belediyelerine sağlanan, ek mali kaynaklardan yararlanabilmek için büyükşehir belediyesi olabilmenin yollarını arar hale gelmiştir¹⁹. Bunun sonucu olarak, bazı büyükşehir belediyelerinin kurulmasında siyasi kaygıların etkisi büyük olmuştur. Bu kentlerin büyükşehir belediyesi olma niteliğine sahip olup olmadıkları tartışmaya açıktır.

Kamu yönetimi reformu çerçevesinde çıkarılan, 5216 sayılı (yeni) *Büyükşehir Belediyesi Kanunu*, büyükşehir belediyelerinin kuruluşunu yeni esaslara bağlamıştır. Buna göre, en az üç ilçe veya ilk kademe belediyesini kapsayan şehirlerde büyükşehir belediyeleri kurulabilecektir (m.3).

Diğer ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de büyükşehir belediyelerinin kuruluşu konusunda tartışılan konulardan başında, belediyelerin büyüklüğü ve büyüklük dengesizliğidir²⁰. Hizmetlerin etkin yürütülmesi, katılımın sağlanabilmesi için belediyeler uygun büyüklükte olmalıdır. 3030 sayılı Kanun,

16 Turan Yıldırım, *Türkiye'nin İdari Teşkilatı*, Alkım Yayınları, İstanbul, 1997, s.130; İsmet Giritli-Pertev Bilgen-Tayfun Akgüner, *İdare Hukuku*, Der yayınları, İstanbul, 2001, s.247.

17 Torlak, s.215.

18 Devlet Planlama Teşkilatı, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Yerel Yönetimler ve Büyükşehir Belediyeleri ÖİK Raporu*, Ankara, 1994, s.115.

19 Aykut Polatoğlu, “Mahalli İdarelerin Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Yasa Tasarısı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C.5, S.3, 1996, s.34.

20 Pawel Swianiewicz, *Size of Local Government, Local Democracy and Efficiency in Delivery of Local Services- International Context and Theoretical Framework*, 2002, p.5 (www.lgi.osi.hu/publication/2002).

bir yerde büyükşehir belediyesi kurulabilmesi için, herhangi bir nüfus şartı öngörmemiştir. Bu nedenle, önceki yıllarda nüfusu çok az olan bazı illerde büyükşehir belediyesi teşkilatı kurulmuştur. Bu durum, hizmetleri olumsuz etkilemiş, kaynakların etkisiz ve verimsiz kullanımına yol açmıştır. Örneğin, 850.000 nüfuslu Seyhan ilçe belediyesi, nüfus itibarıyla, mevcut 16 büyükşehir belediyesinin 10'nundan daha büyüktür.

5216 sayılı *Büyükşehir Belediyesi Kanunu*, 3030'dan farklı olarak, bir yerde büyükşehir belediyesi kurulabilmesi için, belediye sınırları içindeki ve bu sınırlara en fazla 10.000 metre uzaklıktaki yerleşim birimlerin, toplam nüfusunun 750.000 olması şartını getirmiştir. Büyükşehir belediyesi kurulabilmesi için, belirli bir nüfus şartının getirilmesi yerinde olmuştur. Ancak, Türkiye'deki mevcut büyükşehir belediyelerinin nüfus büyüklükleri incelendiğinde; 750.000 sayısının rasyonel olmadığı görülmektedir. Bu düzenleme ile, kanun koyucu sanki büyükşehir belediyesi kurulmasını zorlaştırmak istemiş gibi izlenim uyandırmaktadır.

Tablo 1- Nüfuslarına göre Büyükşehir Belediyeleri

İstanbul	8.831.805	Diyarbakır	551.046
Ankara	3.203.362	Mersin	544.046
İzmir	2.250.149	Kayseri	524.818
Bursa	1.184.144	Eskişehir	482.318
Adana	1.133.028	Erzurum	366.962
Gaziantep	862.033	Samsun	362.756
Konya	761.145	Sakarya	294.398
Antalya	606.447	Kocaeli	195.193

Kaynak: 2000 Genel nüfus sayımı (www.die.gov.tr)

Tabloda da görüldüğü üzere, mevcut Büyükşehir belediyelerinin yarısı 750.000'den daha az nüfusa sahiptirler. DPT'nin çalışmalarında da belirtildiği üzere, Türkiye'deki il nüfus büyüklükleri açısından büyükşehir belediyesi kurulabilmesi için 500.000 nüfus sayısı daha rasyoneldir²¹. Ayrıca, büyükşehir belediyesi kurulabilmesi için sadece nüfus büyüklüğü yeterli bir faktör değildir. Nüfus büyüklüğünün yanında hizmet etkinliği, kültürel gelişmişlik, sosyal alt yapı, fiziki yerleşim durumları ve ekonomik gelişmişlik düzeyleri de dikkate alınmalıdır.

²¹ Devlet Planlama Teşkilatı, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Yerel Yönetimler ÖİK Raporu*, 2001,s.29; Ruşen Keleş, *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, 4.bası, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.270..

Bütün bunlara rağmen, büyükşehir belediyeleri kanunla kurulacağı için, yeni kanun yapılırken kanun koyucu bu kriterlere uymak istemeyebilir. Bu konuda kanun koyucunun iradesini sınırlayan bir hüküm yoktur.

B. Büyükşehir Belediye Sınırları

Büyükşehir belediye sınırları, adını aldıkları büyükşehirlerin belediye sınırlarıdır. İlçe belediyelerinin sınırları, bu ilçelerin, büyükşehir belediyesi içinde kalan kısımlarının sınırlarıdır. Büyükşehir belediye sınırları içinde, ilçe kurulmaksızın oluşturulan ilk kademe belediyelerinin, büyükşehir belediye sınırları dışında belediye sınırı olamaz (m.5).

5216 sayılı Kanunun ilk şeklinde, büyükşehir belediyesi sınırları içine katılan ilçe belediyeleri ile nüfusu 50.000 ve üzerinde olan belediyeler, büyükşehir ilçe veya ilk kademe belediyesine dönüşmesi öngörülmüştür. Nüfusu 50.000'nin altında olan belediyeler ile köylerin tüzel kişiliği kaldırılması ve bunların bağlanacağı belediyeleri, belirleme yetkisi de Bakanlar Kuruluna verilmiştir (m.6/3). Kanunun bu hükmü 02.07.2005 tarih ve 5390 sayılı kanunun 1.maddesiyle değiştirilerek, büyükşehir belediyesi sınırları içine katılan ilçe belediyeleri büyükşehir ilçe belediyesine, diğer belediyeler ilk kademe belediyesine dönüşmesi; köylerin tüzel kişiliği kalkacağı ve bunların mahalle olarak katılacağı hükme bağlanarak, bu mahallelerin bağlanacağı belediyeleri belirlenmesi yetkisi de Bakanlar Kuruluna verilmiştir. Görüldüğü üzere, kanun koyucu yeni düzenlemeyle, katılmalarda 50.000 eşliğini kaldırmış ve katılan belediyelerin alt kademe belediyesi olarak tüzel kişiliklerinin devam etmesini; yalnızca, katılan köylerin tüzel kişiliğinin sona ermesini hükme bağlanmıştır.

Yine, büyükşehir belediyesinin sınırları çevresinde, 5000 metreden daha yakın olan ve aynı il sınırları içinde bulunan belediye ve köylerin, büyükşehir belediyesine katılması mümkündür. Bu konuda, Belediye Kanunu hükümleri uygulanır. Katılma kararı, ilgili ilçe veya ilk kademe belediye meclisinin talebi üzerine, büyükşehir belediye meclisi tarafından alınır (m.6/1). Kanun, büyükşehir belediyesine katılmalarda "aynı il" şartı getirmiştir. Büyükşehir belediyelerine 5000 metre mesafeden daha yakın; ancak, başka bir il sınırlarına dahil yerleşim birimlerinin katılmasında il sınırının değiştirilmesi gündeme geleceği için 5393 sayılı Belediye Kanununun 7.maddesindeki atıf nedeniyle 5442 sayılı İl İdare Kanunu hükümleri uygulanacaktır.

Diğer taraftan, 3030 sayılı Kanuna göre; büyükşehir belediyesinin sınırları, kuruluş kanununda gösterilerek, kanun dışında idari işlemle sınırların değiştirilmesi imkan tanınmamıştır. 5216 sayılı Kanunla; büyükşehir belediyesinin sınırları çevresinde ve aynı il sınırları içinde bulunan belediye ve

köylerin, “İmar düzeni ve temel alt yapı hizmetlerinin zorunlu kıldığı durumlarda, büyükşehir belediye meclisinin kararı ve İçişleri Bakanlığının önerisi üzerine, Bakanlar Kurulu kararı ile büyükşehir belediyesi sınırları içine alınabilmesine” imkan tanınmıştır (m.6/2). Mevcut düzende, bazı büyükşehir belediyelerinin sınırları o kadar büyümüştür ki, çevredeki ilçe ya da köylerle fiilen birleşmiş durumdadırlar. Bu tür, büyükşehir belediye sınırlarıyla birleşen idarelerin, büyükşehir belediye sınırları içine alınmasında kamu yararı vardır. Ancak, kanunda “İmar düzeni ve temel alt yapı hizmetlerinin zorunlu kıldığı durumların” neler olduğu açıklanmamaktadır. Dolayısıyla, bunların neler olduğunu tespit etmede idareye takdir yetkisi verilmiştir. Ancak, büyükşehir belediyesine katılan köylerin tüzel kişiliğinin idari işlemle sona erdirilmesinin “mahalli idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla” düzenleneceğini öngören Anayasanın 127.maddesine aykırı olduğuna ilişkin görüşler vardır. Nitekim, dönemin anamuhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi kanunun bu hükmünün Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle, Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmıştır²². Anayasa Mahkemesi²³ ve öğretisi²⁴, Anayasanın değişik maddelerinde öngörülen “kanunla düzenlenme” şartının “münhasır kanun alanlarının”

22 Cumhuriyet Halk Partisi, “Anayasa Mahkemesine İptal Başvurusu”, (www.yerel.chp.org.tr).

23 Anayasa Mahkemesi, 4.7.1988 günlü, 335 sayılı “1580 Sayılı Belediye Kanunu ile 3030 Sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun’da Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname”nin bazı maddelerinin Anayasaya aykırılığı nedeniyle iptali istemiyle açılan davada, Anayasanın değişik maddelerinde öngörülen kanunla düzenleme şartının 91.maddedeki kısıtlara uyulmak koşuluyla KHK çıkarmaya engel olmadığına karar vermiştir. “Anayasa’nın “Mahalli idareler” başlıklı 127. maddesinin ikinci fıkrasında ‘mahalli idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir’, denilmektedir. Anayasa’nın bu konuların yasayla düzenleneceğini açıkça öngörmüş olmasına karşın ‘kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verme’ başlıklı 91. maddesinin birinci fıkrasının ikinci tümcesi, aynen ‘ancak sıkıyönetim ve olağanüstü haller saklı kalmak üzere, Anayasa’nın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleri ile dördüncü bölümünde yer alan siyasi haklar ve ödevler kanun hükmünde kararnamelerle düzenlenemez’, hükmünü içermektedir. Bu kurala göre, sıkıyönetim ve olağanüstü durumlar dışında, Anayasa’nın 12-40. maddeleriyle 66-74. maddelerindeki konular KHK ile değil, ancak yasayla düzenlenebilir. Daha açık bir anlatımla, belirtilen maddelerdeki yasaklar dışında kalan bu konu, KHK ile düzenlenebilir; sıkıyönetim ve olağanüstü durumlarda ise her konuda KHK. Çıkarılabilir” Anayasa Mahkemesi, 8.2.1988, E.1988/38, K.1989/7, (www.anayasa.gov.tr:19.9.2005).

24 Ergun Özbudun, *Anayasa Hukuku*, 8.bası, Yetkin Yayınları, Ankara, 2004, s.235; Kemal Gözler, *Kanun Hükmünde Kararnamelerin Hukuki Rejimi*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000, s.102; Metin Günday, *İdare Hukuku*, İmaj Yayınları, Ankara, 2002, s.41.

dışında KHK başta olmak üzere o alanlarda idarenin düzenleyici işlem yapmasına engel olmadığı görüşündedir.

Anayasanın 123.maddesine göre, “ancak kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulabilen” kamu tüzel kişileri, idare hukukundaki “yetkide ve usulde paralellik” ilkesine uyarak “tersine işlemle” ile kurusundaki usul takip edilerek ortadan kaldırılabılır²⁵. Bu bakımdan; düzenleme Anayasaya aykırı görülmemektedir. Diğer taraftan, Anayasa Mahkemesinin belirttiği gibi;

“Yürütmenin düzenleme yetkisi, sınırlı, tamamlayıcı ve bağımlı bir yetkidir. Bu nedenle, Anayasa’da öngörülen ayrık durumlar dışında, yasalarla düzenlenmemiş bir alanda, yasa ile yürütmeye genel nitelikte kural koyma yetkisi verilemez. Yürütme organına düzenleme yetkisi veren bir yasa kurulumunun Anayasa’nın 7. maddesine uygun olabilmesi için temel ilkeleri koyması, çerçeveyi çizmesi, sınırsız, belirsiz, geniş bir alanı yönetimin düzenlenmesine bırakmaması gerekir”²⁶.

Kanunda, temel esasların ve çerçevenin belirlenmesi koşuluyla, uzmanlık ve teknik konulara ilişkin ayrıntıların düzenlenmesinin yürütmeye bırakılması Anayasa’ya aykırılık oluşturmaz²⁷. Ancak, bu idarelerin tüzel kişiliğinin sona erdirilmesinde, yerel halkın görüşünün alınmadığı ve dolayısıyla Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartına aykırı olduğu yönündeki görüşler, dikkate alınmalıdır. Bu idarelerin büyükşehir belediyelerine katılımlarında, yerel halkın karara iştiraki yerel demokrasinin yerleşebilmesi açısından gereklidir.

Büyükşehir belediyesinin belediye sınırlarının tespitine ilişkin kanunda öngörülen yarıçap kriteri (Geçici m.2), uygulama açısından oldukça problemler yaratacak bir düzenlemedir. Büyükşehir belediyeleri, metropoliten alanların eşgüdüm içinde gelişmelerini sağlamakla, sorumlu olan yönetimlerdir. Bu açıdan, belediyelerin sınırlarının metropoliten alan sınırlarına örtüşmesi gerekmektedir. Oysa yasada, valilik binasının merkez kabul edilerek, çizilecek bir dairenin sınır olması öngörülmektedir. Düzenleme, yetersiz ve sorunlu bir düzenleme olarak nitelendirilmekte ve eleştirilmektedir. Ko-

²⁵ İl Han Özay, *Günüşiğinde Yönetim*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1996, s.133; Bahtiyar Akyılmaz, *İdare Hukuku*, Sayram Yayınları, Konya, 2003, s.135.

²⁶ Anayasa Mahkemesi, 06.07.1993, E.1993/5, K.1993/25, *Resmi Gazete*, 25.02.1995, S.22213.

²⁷ Anayasa Mahkemesi, 11.06.2003, E.2001/346, K.2003/63, *Resmi Gazete*, 08.11.2003, S.25283; Anayasa Mahkemesi, 27.11.1997, E.1997/37, K.1997/69, *Resmi Gazete*, 15.01.1999, S.23584; Anayasa Mahkemesi, 07.05.2002, E.2000/17, K.2002/46, *Resmi Gazete*, 26.03.2003, S.25060.

nuyla ilgili uzman kuruluşlardan Şehir Plancıları Odasının bu konudaki değerlendirmeleri şöyledir:

“...büyükşehir belediyelerinin etki alanlarını bir geometrik şekille tanımlamanın açıklanabilir bir gerekçesi bulunmadığı gibi, bu belirleme ile birlikte fiziki yerleşim durumları ve ekonomik gelişmişlik düzeyleri de dikkate alınacağına dair açıklamalar da geçerlilik bulamayacaktır. Kaldı ki, bugün varolan büyükşehirlerin bazılarının kapsam ve sınırı içinde olması gereken yerleşim alanları 10.000 metreden uzaktadır. ...Böylesi bir 'pergel yöntemi' ile büyükşehir belediyelerinin sınırlarının metropoliten alan sınırları ile çakışmasının olanağı yoktur. Bu yaklaşımla, gerçekte, metropoliten etki alanında kalan yerleşimler, metropoliten belediyenin görev ve sorumluluğu dışında kalabilirken, kırsal niteliği ve sosyo-ekonomik yapısıyla büyükşehirlerden görece kopuk yerleşimler belediye sınırı içerisine girecektir. Bu konuda İzmir gibi kıyı kentlerinin metropoliten etki alanlarının lineer ve iç kesimlere uzanan yapısını tamamen göz ardı eden bir sınır tespiti yapıldığı örneği verilebileceği gibi, İstanbul, Ankara, Bursa gibi hemen tüm büyükşehirlerde de benzer nitelikli anlamsız belediye sınırlarının ortaya çıktığı görülebilir²⁸.

SONUÇ

Kamu yönetimi reformu kapsamında, yapılan düzenlemelerle yerel yönetimler alanında yaşanan örgütsel, yönetsel ve kaynak kullanımına ilişkin aksaklıklar giderilmeye çalışılmıştır. Kanun koyucu, kuruluş kriterlerini ağırlaştırarak, bu nitelikleri taşımayan yerleşim alanların kamu yararı amacı dışında farklı kaygılarla belediye veya büyükşehir belediyesi statüsü verilmesini önlemek istemiştir. Diğer taraftan, katılma ve birleşme usulleri önceki düzenlemeye nazaran kolaylaştırılarak bir birine çok yakın yerleşim birimlerini aynı çatı altında toplayarak hizmette ve yönetimde etkinlik ve verimlilik arttırılmaya çalışılmıştır.

Ancak, yerel yönetimlere ilişkin temel yasalar değiştirilmiş olmasına rağmen bazı sorunların devam ettiği, hatta yeni sorunların eklendiği görülmektedir. Belediye kurulma konusunda yalnızca nüfus ve ölçek büyüklüğünün dikkate alındığı, özellikle büyükşehir belediyesi kurulmasında metropoliten alanın özelliklerinin dikkate alınmadığı görülmektedir.

Büyükşehir belediye sınırı, belediyelerin, hizmet götürmekle yükümlü oldukları alanı belirler. Yapılan düzenlemelerle bu alanın genişletilmesi ile birlikte, kırsal nitelikli köyler "mahalle" statüsüne getirilerek, bu yerleşim

²⁸ TMMOB Şehir Plancıları Odası, "Büyükşehir Belediyesi Kanunu Hakkında TMMOB Şehir Plancıları Odası Görüşleri", (www.spo.org.tr: 30.01.2005)

birimlerine de belediye hizmetlerinin tamamının verilmesi gerekecektir. Günümüz koşullarında ise, büyükşehir belediyelerinin bir çoğu, mevcut yerleşim alanlarına bile hizmet götürmekte zorluk çekmektedirler. Kamusal kaynakların etkin kullanılması ve kayırmacı ilişkilerin önüne geçilmesi açısından, bu alanlara götürülecek hizmetlerin ölçütlerinin ortaya koyulması büyük önem taşımaktadır.

Günümüzün yükselen değerleri olan katılımcılık, demokrasi, yönetim ve yerellik konuları, yasal düzenlemelerin gerekçelerinde sıkça vurgulanmasına rağmen, bu konuda kanunda tanımlanan mekanizmalar yeterli değildir. Yerel demokrasinin işlerlik kazanabilmesi için, yerel yönetimlerle ilgili kuruluş ve sona erme kararlarının alınmasında, yerel halkın aktif katılımını sağlayıcı mekanizmalar oluşturulmalıdır.

KAYNAKLAR

- Akyılmaz, Bahtiyar, *İdare Hukuku*, Sayram Yayınları, Konya, 2003.
- Belediye Kanunu Genel Gerekçe*, 2004, (www.belgenet.com:24.05.2005).
- Büyükşehir Belediyesi Kanunu Genel Gerekçe*, 2004, (www.belgenet.com:24.05.2005).
- Cumhuriyet Halk Partisi, “Anayasa Mahkemesine İptal Başvurusu”, (www.yerel.chp.org.tr).
- Demirkaya, Yüksel – Bozlağan, Recep, “Londra Anakent Belediye Sistemi İle Türk Anakent Belediye Sisteminin Karşılaştırılması”, *Yerel Yönetimler Üzerine Yazılar*, (Ed: Hüseyin Özgür-Muhammet Kösecik), Nobel Yayınları, Ankara, 2005.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, *2000 Genel Nüfus Sayımı*, (www.die.gov.tr:19.09.2005).
- Devlet Planlama Teşkilatı, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Yerel Yönetimler ÖİK Raporu*, 2001.
- Devlet Planlama Teşkilatı, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Yerel Yönetimler ve Büyükşehir Belediyeleri ÖİK Raporu*, Ankara, 1994.
- Giritli, İsmet-Bilgen, Pertev -Akgüner, Tayfun, *İdare Hukuku*, Der yayınları, İstanbul, 2001.
- Gözler, Kemal, *Kanun Hükmünde Kararnamelerin Hukuki Rejimi*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000.
- Gözübüyük, Şeref – Tan, Turgut, *İdare Hukuku*, C.I, Turhan Kitabevi, Ankara, 1998.

- Günday, Metin, *İdare Hukuku*, İmaj Yayınları, Ankara, 2002
- Keleş, Ruşen, *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, 4.bası, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.
- Özay, İl Han, *Günüşiğinde Yönetim*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1996.
- Özbudun, Ergun, *Anayasa Hukuku*, 8.bası, Yetkin Yayınları, Ankara, 2004.
- Özgür, Hüseyin, "Türkiye'de Küçük Belediyelerin Sorunları ve Çözüm Önerileri", *Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Yerel Yönetimler*, Alfa Yayınları, Ankara, 2002.
- Polatoğlu, Aykut, "Mahalli İdarelerin Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Yasa Tasarısı Üzerine Bir Değerlendirme", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C.5, S.3, 1996.
- Sezer, Yasin, "Merkezi Yönetimin İl ve Bölge Ölçeğinde Örgütlenmesi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, Afyon, 1999.
- Swianiewicz, Pawel, Size of Local Government, Local Democracy and Efficiency in Delivery of Local Services- International Context and Theoretical Framework, 2002 (www.lgi.osi.hu/publication/2002).
- TMMOB Şehir Plancıları Odası, "Büyükşehir Belediyesi Kanunu Hakkında TMMOB Şehir Plancıları Odası Görüşleri", (www.spo.org.tr: 30.01.2005)
- Topal, A.Kadir, "Optimal Yerel Yönetim Büyüklüğüne Kuramsal Yaklaşım", *Yerel Yönetimler Üzerine Yazılar*, (Ed: Hüseyin Özgür-Muhammet Kösecik), Nobel Yayınları, Ankara, 2005.
- Torlak, S.Evinç -Sezer, Yasin, "Büyükşehir Belediye Reformu Üzerine bir Değerlendirme", *Yerel Yönetimler Üzerine Yazılar*, (Ed: Hüseyin Özgür-Muhammet Kösecik), Nobel Yayınları, Ankara, 2005.
- Torlak, S.Evinç, "Üç Siyaset, Üç Başkan ve Bir Kent", (yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2000.
- Ulusoy, Ahmet - Akdemir, Tekin, *Mahalli İdareler*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2001.
- Yaşamış, Firuz Demir, "Büyük Şehir Sorunsalı", *Amme İdaresi Dergisi*, C.28, S.1, 1995.
- Yıldırım, Turan, *Türkiye'nin İdari Teşkilatı*, Alkım Yayınları, İstanbul, 1997.

